

KNIDSKA RELJEFNA KERAMIKA NA JADRANSKIM NALAZIŠTIMA

UDK 904 (497.5) "639"

Primljeno/Received: 1999. 10. 29.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Zdenko Brusić

HR-23000 Zadar

Filozofski fakultet

Obala Petra Krešimira IV. 2

U članku se raspravlja o nalazima reljefne keramike na lokalitetima antičke Liburnije koji su importirani iz različitih radioničkih središta diljem Mediterana. Osobito obilan bio je uvoz keramičke robe iz maloazijskih središta i njima susjednih otoka. Autor posebnu pozornost posvećuje reljefno ukrašenim posudama što potječu iz nekoliko antičkih brodoloma lociranih duž istočnojadranske obale. Smatra da je većina njih proizvedena u radionicama otoka Knida u vremenskom rasponu između kraja 1. st. i početka 3. st.

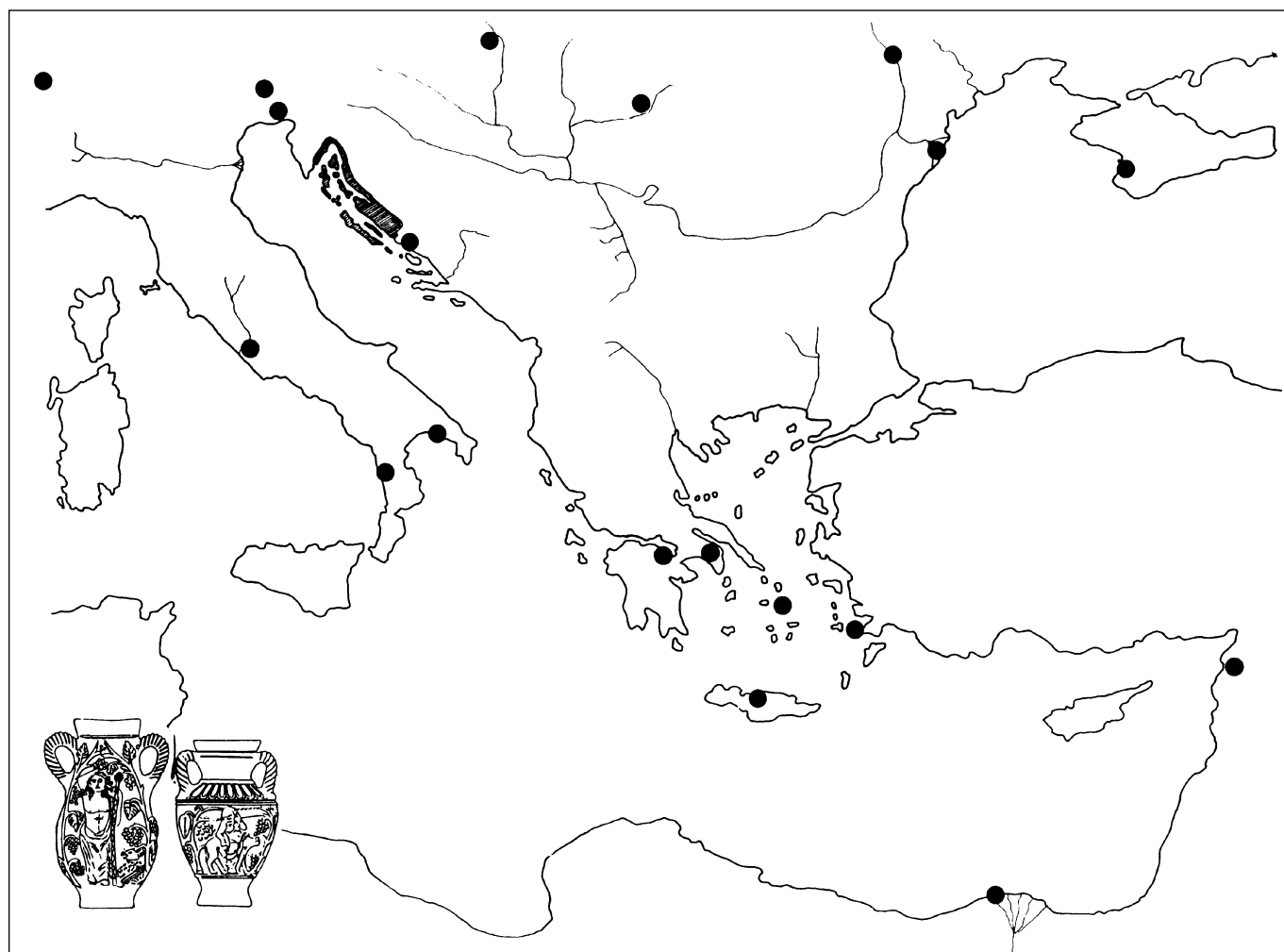
Ključne riječi: reljefna keramika, antička Liburnija, antički brodolomi, radionice na Knidu

Na prostoru istočne obale Jadrana, posebno na nalazištima antičke Liburnije pronađen je relativno veliki broj reljefnog keramičkog posuđa koje je od drugog stoljeća prije Krista do četvrtog stoljeća poslije Krista stizalo u pojedina istočnojadranska trgovačka središta iz raznih radioničkih centara diljem Mediterana. Jedan od najznačajnijih prostora odakle je ova keramička roba dolazila u jadranske luke jest i prostor istočnog Mediterana, a naročito je bio obilan priliv razne keramičke robe iz radioničkih centara smještenih uz maloazijsku obalu i susjednih otoka. Izgleda da upravo ovim radionicama pripada brodski teret kuhinjskog i luksuznog posuđa utvrđen na nekoliko brodoloma otkrivenih duž naše obale. Spomenut ćemo samo neke od ovih velikih transporta keramičke robe. Tereti lađa koje su doživjele udes kod rta Izmetišta na Paklenim otocima (Ilakovac 1974: 61; Parker 1992: 298), rta Sv. Ivan nedaleko od Vignja (Rapanić 1972: 141-147) u Pelješkom kanalu, pa i kod rta Plavac na otoku Zlarinu, po obimu prevožene razne keramičke robe predstavljaju jedinstvene primjere prevoza iz maloazijskih radioničkih centara namijenjenih prodaji u brojnim rimskim emporijima na istočnoj obali Jadrana. Da se ova keramička roba prodavala po brojnim obalnim centrima svjedoče i ulomci grubog kuhinjskog, ali i finog luksuznog posuđa

u slojevima antičkih luka u Zatonu kod Nina, Kumentu kod Biograda, Murteru i dr. Ne samo u lukama, nego i u antičkim slojevima gradskih i gradinskih naselja i na njihovim nekropolama poput Jadera, Arauzone (Velike Mrdakovice), Varvarije, Aserije, Skardone i drugih centara susreće se gruba i luksuzna, reljefno dekorirana keramika istočnomediteranske provenijencije.

Upravo reljefno dekorirane posude koje potječu iz maloazijskih, uglavnom knidskih radioničkih centara, bit će predmet ovoga rada posvećenog prof. dr. Marinu Zaninoviću, koji je i sam prije dvadeset godina obradio jednu, nažalost izgubljenu, posudu s dionizijskim ansamblom nađenu na otoku Hvaru (Zaninović 1980: 49-58).

Postoji nekoliko vrsta reljefno dekoriranog posuđa poput amforiska ili pelika koje se još nazivaju i enofore (oinophoroi), zatim vrčiči s prikazima različitih glava, razno posuđe s grotesknim prikazima te brojni recipijenti u obliku različitih životinja. Spomenuto posuđe razlikuje se po načinu izrade od ostale reljefno dekorirane keramike različitih italskih i drugih radionica čija je dekoracija izrađivana uz upotrebu jednodijelnog kalupa i lončarskog kola ili je aplicirana na već gotovu posudu. Keramika o kojoj će u ovom radu biti riječ otiskivana je u

sl. 1

dvodijelnom kalupu, a to je diktiralo oblik posude, raspored dekoracije, njenu dubinu, te otvor posude. Kod izrade ove vrste keramike primijenjen je postupak identičan onome koji se upotrebljava kod izrade keramičkih svjetiljki. Radi se naime o primjeni dvodijelnog kalupa u kojemu bi se otiskivale dvije polovice posude što su se nakon vađenja iz matrice, još vlažne, međusobno spajale u jednu cjelinu.¹

Lončar, koji za ovu proceduru nije trebao lončarsko kolo, izvršio bi nakon spajanja polutki dotjerivanje priljubnice prije nego je, nakon sušenja i umakanja posude u žitku kašastu glinu, a da bi dobio crvenkastonarančasti ili crvenkastosmeđi premaz, posudu nakon sušenja pekao u lončarskoj peći. Ovakvim postupkom rada u dvostrukom kalupu moglo se po čitavoj površini posude dobiti reljefnu dekoraciju, dublji reljef te različiti, ponekad vrlo malen, otvor posude.

Kad govorimo o skupini spomenutih amforiska ili enefora nađenih u većem broju diljem Mediterana

(sl. 1), uočavamo više oblika. Jedni su s ovalnog tijela, širokog otvora i s dvjema masivnijim ručkama, kao što je poznati i više puta publicirani primjerak iz Burnuma (Suić 1955: 95-105) (T. I sl. 1), ulomak iz Zadra (Suić 1955: 99) (T. II sl. 3), antičke luke u Zatonu kod Nina (T. II sl. 1). Drugi je oblik sličan amforisku poput posudice iz Zadra (T. I sl. 2), te treći tip vrčića s jednom ručkom poznat iz Nina (T. II sl. 4) i antičke luke kod Zatonu (T. II sl. 2). Glina je kod većine ovih posuda dobro pročišćena, crvenkaste, narančaste ili sive boje s često vidljivim sitnim zrcima svjetlucavog muskovita (golden mica) u strukturi što je karakteristika većine maloazijske keramike, a kod pojedinih primjeraka sačuvan je crvenkasti ili crvenkastosmeđi premaz. Dekoracija ovoga posuda najčešće se sastoji od figuralnih predstava s pripadajućom vegetabilnom dekoracijom. Gotovo u pravilu ansambl ovog ukrašavanja povezan je s Dionizijskim krugom, sa Silenima, Panom, Menadama te Dionizom, kao i vegetabilnim ukrasom bršljana, loze, grožđa što se uklapa u ove ikonografske predstave.

¹ U. Hausman, 1954-55: 125-146; U. Hausman, 1958: 266-275; J.W. Hayes, 1972: 411; D. M. Bailey, 1979: 257-272; isti, 1972-73: 11-25; E.B. Bonis, 1952: 23-30; G. P. Ivanova, 1966: 93-105

Ovoj grupi istočnomediteranskog posuđa pripadaju i dva vrčića s cilindričnim vratom iz Zadra, jedan s prikazom bradatog Dioniza (Nedved 1980: 354) i drugi s prikazom glave s frigijskom kapom (T. II sl. 5 i 6).

Manji broj ovoga posuđa pripada recipijentima s grotesknim prikazima, glavama s velikim nosevima, poput ulomka iz antičke luke u Zatonu kod Nina (Brusić 1993: 88) (T. III sl. 1 sl. 2 rekonstrukcija), te neobrijanih grubih prikaza i dr.

Najveću grupu, na ostalom dijelu Mediterana dosta rijetkih posuda, u obliku različitih životinja, susrećemo na prostoru antičke Liburnije. Tako je u antičkoj luci stare Enone u Zatonu nađen primjerak recipijenta s prikazom vepra (T. IV sl. 1), te glava i ulomci većeg recipijenta u obliku ležećeg psa (T. V sl. 2). Iz Raba potječe primjerak sličnog recipijenta, ali s prikazom pantere (Brusić 1993 : 88) (T. IV sl. 3), dok je prilikom nedavnih istraživanja u Zadru otkriven dio konjske glave koja je također pripadala sličnoj posudi (T. IV sl. 2). Iz jednog podmorskog nalazišta u blizini otoka Oliba sačuvan je veći recipijent u obliku pijevca (T. V sl. 1). Sve ove zoomorfne posude imaju na vrhu životinjske njuške rupicu za izlivanje tekućine, a na sačuvanim primjercima ističe se manji otvor za ulijevanje tekućine uz koji je i manja ušica ili pak ručka. S unutarnje strane na pojedinim ulomcima primjećuje se tamnosmeđi namaz smole koja je služila kao izolacija od istjecanja tekućine kroz poroznu keramičku stijenku recipijenta.

Što se pak tiče upotrebe spomenutih predmeta, nije teško pogoditi prema oblicima, a posebno po ansamblu dekoracije na njima, da se radi o posuđu za posluživanje i pijenje vina u okviru ritualnih dionizijskih svečanosti ili nekih drugih prigoda, čemu je uostalom bila namijenjena i ostala reljefno dekorirana keramika od kasnohelenističkog

do kasnorimskog doba, te veliki dio ranije keramike s bojanom dekoracijom na sebi.

Istraživanja koja su još u prošlom stoljeću vršena na otoku Knidu donijela su na vidjelo brojne fragmente ove reljefne keramike, te je uglavnom uvriježeno mišljenje da se je spomenuta keramika izrađivala na području spomenutoga otoka gdje je također postojala i velika produkcija keramičkih svjetiljki, koje su se, kako smo naglasili, također izrađivale u dvodijelnim kalupima. Vrijeme nastanka ove keramike uglavnom se uzima u širem rasponu od nekih 150 godina, od kraja prvog stoljeća do početka trećeg stoljeća poslije Krista, u vrijeme kada je i na obalnom dijelu Male Azije živa keramička produkcija, a kada se mogu datirati i najveći trgovački tereti keramičke robe evidentni iz dva spomenuta brodoloma.

Možda je zanimljivo spomenuti kako je ova keramička roba dolazila iz udaljenog Knida na našu obalu. Knid je, kako znamo, bio poznato Afroditino svetište s popularnom statuom Praksitelove Afrodite. Plinije kaže (N. H. XXXVI, 30): "Praksitelova djela nalaze se u Ateni, na Kerameiku, ali iznad svih je u svijetu, Afrodita zbog koje su mnogi putovali na Knid da je tamo vide". S obzirom na brojne vaze koje se ogledaju u keramičkom importu između istočne obale Jadrana i maloazijskog prostora, vjerojatno je i ovo posuđe, atraktivno po svojoj dekoraciji, bilo predmetom prodaje u pojedinim emporijima ili su pak pojedini stanovnici antičkih naselja ili orijentalci posjećivali ovo čuveno svetište gdje se prodavala raznovrsna keramička roba. Kako kaže Lucijan (Amores XI): "uzeo sam dva autoriteta u ljubavi i odveo ih po Knidosu, našavši ne malo zabave u bludnim produktima keramike, jer sjetih se, ja sam u Afroditinom gradu..". Posjetioci su iz ovog čuvenog svetišta svakako donosili keramičke "suvenire".

POPIS LITERATURE

Atlante I 1981	Atlante delle forme ceramiche I, Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo imperio), <i>Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale</i> , 233-235.
Bailey 1972-73	D. M. Bailey, Cnidian relief Ware vases and fragments in the British Museum, <i>RCRF Acta</i> 14-15, 1972-73, 11-25.
Bailey 1979	D. M. Bailey, Cnidian relief Ware vases and fragments in the British Museum, <i>RCRF Acta</i> 19-20, 1979, 257-272.
Bonis 1952	É. Bonis, Kesöhellenisztikus dombormuves edenycsoport alterjedese a Romai tartományokban, <i>Archaeologiai Ertesítő</i> 79-1, 1952, 23-30.
Brusić 1993	Z. Brusić, Vrste importa helenističke i rimske keramike u Liburniju, Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije, 1993, 88.
Hausman 1954-55	U. Hausman, OINOFOROI, <i>Athenische Abteilung</i> 69-70, 1954-55, 125-146.
Hausman 1958	U. Hausman, Eine spätrömische Reliefkanne im RGZM Mainz, <i>Jahrb. RGZM</i> 5, 1958, 266-275.
Hayes 1972	J. W. Hayes, <i>Late Roman Pottery</i> , 1972, 411.
Ilakovac 1968	B. Ilakovac, Keramika iz antičkog broda potonulog kod Paklenih otoka, <i>Diadora</i> 4, Zadar 1968, 183-201.
Ivanova 1966	G. P. Ivanova, Etiodi z mistečeva Bosporskoga carstva, <i>Arheologija</i> 20, Sofia 1966, 93-105.
Nedved 1980	B. Nedved, Zaštitno istraživanje rimskih grobova u Zadru, <i>Diadora</i> 9, 1980, 354.
Parker 1992	A. J. Parker, <i>Ancient Shipwrecks of the Mediterranean and the Roman Provinces</i> , <i>BAR Intern. Ser.</i> 580, 298.

- Rapanić 1972-1 Ž. Rapanić, Antički brod s teretom keramike kod Vignja, Zbornik otoka Korčule 2, 1972, 141-147.
- Rapanić 1972-2 Ž. Rapanić, Viganj na Pelješcu - ostaci antičkog broda, Arheološki pregled 14, Beograd 1972, 79-80.
- Suić 1955 M. Suić, Kasnoantička enofora iz Burnuma, Diadora 1, 1955, 95-105.
- Vrsalović 1974 D. Vrsalović, Istraživanja i zaštita podmorskih arheoloških spomenika u SR Hrvatskoj, Zagreb 1974, 61.
- Zaninović 1980 M. Zaninović, Dionizijska posuda iz Hvara, Fiskovićeve zbornik 1, 1980, 49-58.

SUMMARY

KNIDIAN RELIEF POTTERY AT ADRIATIC SITES

Key words: relief pottery, Liburnia, shipwrecks, Knidian workshops

A relatively large amount of relief pottery vessels imported into individual eastern Adriatic trade centers from the 2nd century BC to the 4th century AD has been found on the territory of classical Liburnia.

One of the most important areas from which relief decorated pottery and other ceramic wares reached the Adriatic was the area of the eastern Mediterranean, specifically the coast of Asia Minor and the neighboring islands. The cargoes of pottery from classical ships that were capsized at Cape Sv. Ivan in the Pelješac Channel, Cape Izmetište in the Pakleni Islands, and Plavac Point on the island of Zlarin come specifically from these eastern workshops.

Part of these cargoes ended up in markets along the eastern Adriatic coast, as is shown by the numerous pottery remains in classical settlements, their settlements, and in the harbor structures of certain major settlements, such as *Iader* (Zadar), *Aenona* (Nin), *Varvaria* (Bribir), *Arauzona* (Velika Mrdakovica near Šibenik), and others.

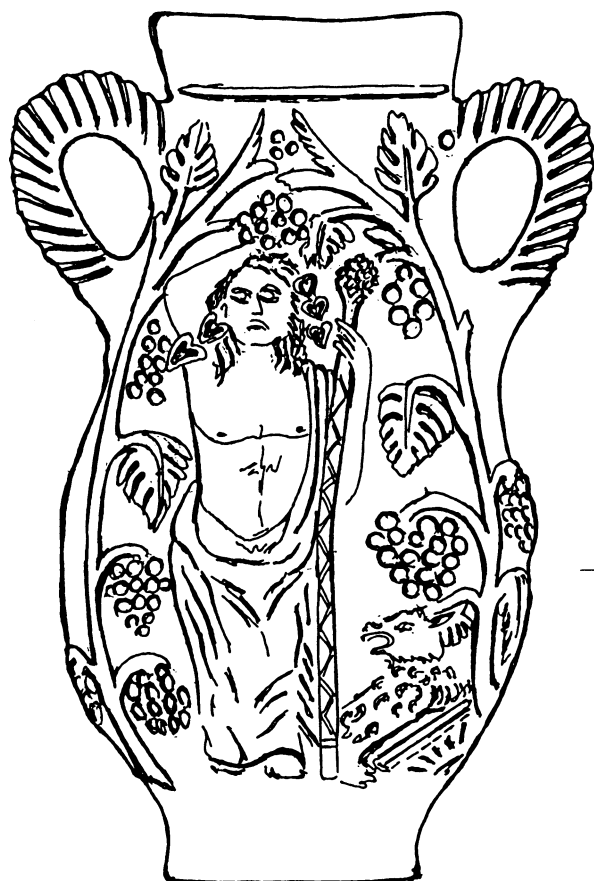
This work discusses several types of pottery from eastern Mediterranean or Knidian workshops which in

terms of their relief decoration can be considered luxury vessels.

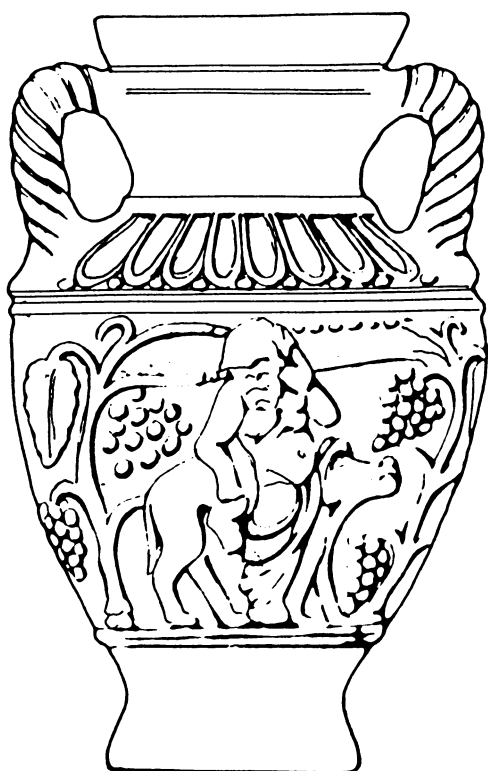
Several pottery types exist, such as *anphori...* or *pelike*, also called *enophoroi*, and various jugs also appear, vessels with grotesque images, and those in the form of various animals. It can be said that all these vessels have a common manner of manufacture. This pottery was stamped in two-part molds, where the two halves of the vessel were separately made, and joined together while still moist after removal.

Judging from the forms of the mentioned vessels and particularly the Dionysian ensemble depicted on them, these were certainly vessels used in the classical period for serving and drinking wine during ceremonies, rites, or on other occasions. The majority of authors suggest a Knidian provenience, and their production can be placed in the period from the end of the 1st to the beginning of the 3rd century AD. Considering the numerous connections that can be perceived in the pottery imports between the eastern coast of the Adriatic and the coast of Asia Minor, it should not be wondered at that such a vessel, attractive in terms of its decoration, should be the object of an import drive, or that various visitors should bring examples as "souvenirs" from the famous temple of Aphrodite on Knidos.

Translated by B. Smith-Demo

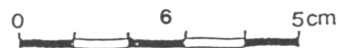
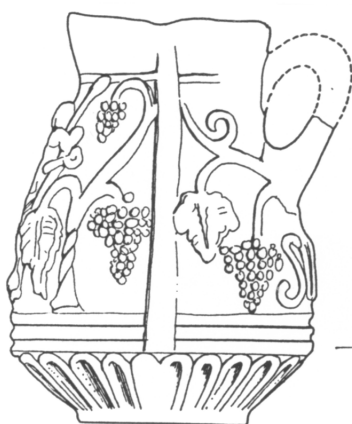
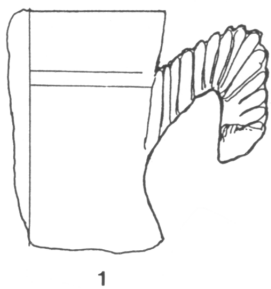
1

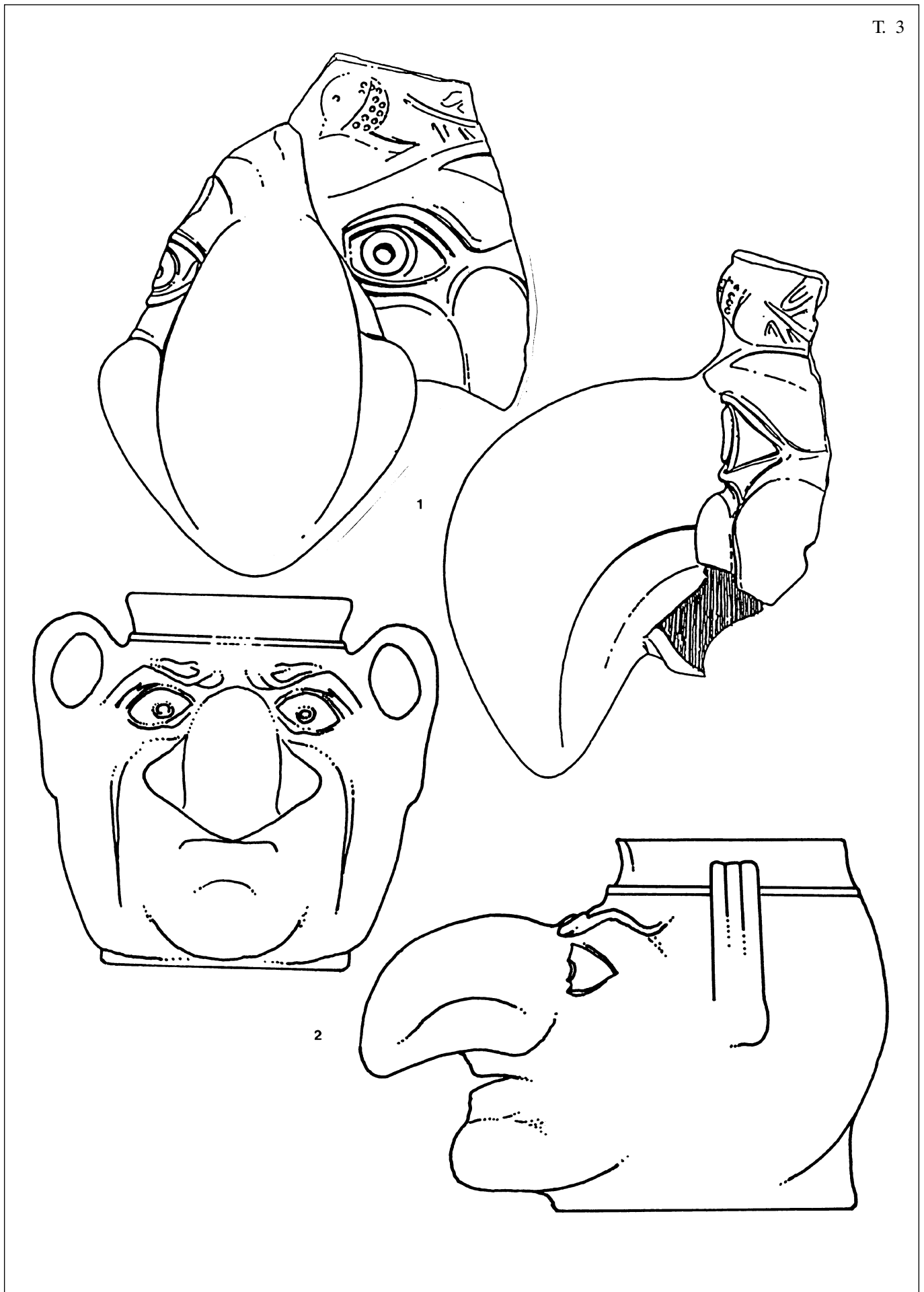

2

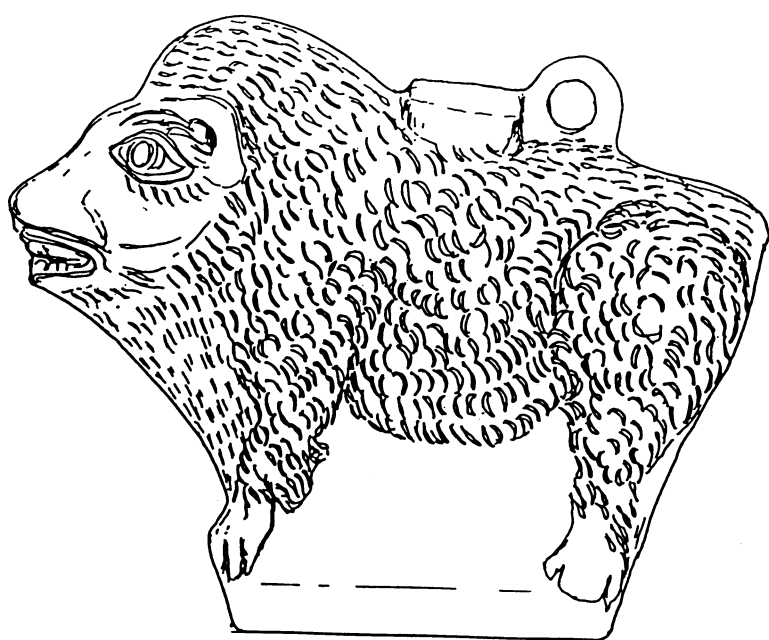

T. 2

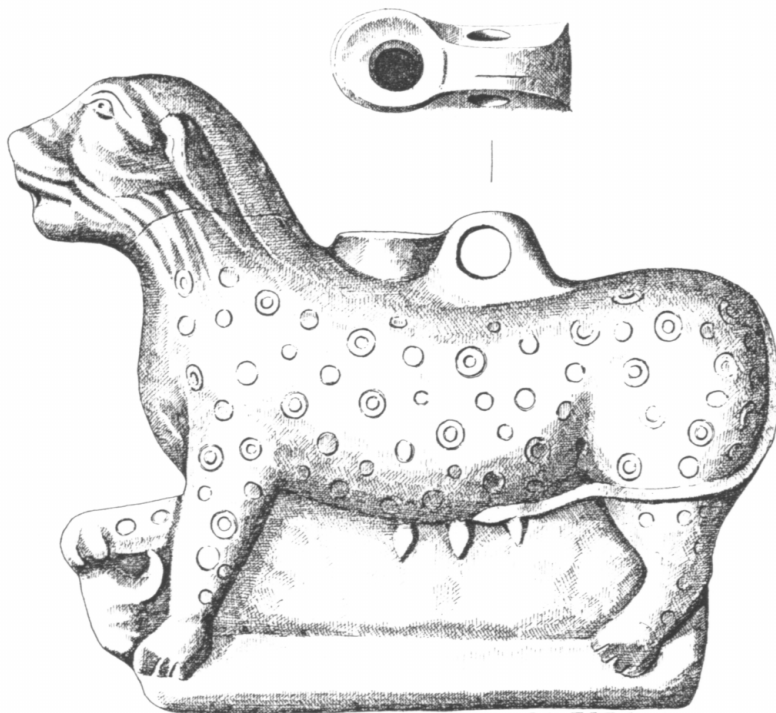
T. 4

1

2

3

